परमात्मेत्युदाहृतः। यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्त्यव्यय ईश्वरः। यस्मात् क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः। अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः। यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम्। स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत!। इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ!। एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान् स्यात् कृतकृत्यश्च भारत!"। महावाराहेऽपि "मुख्यञ्च सर्ववेदानां तात्पर्य्यं श्रीपतौ परे। उत्कर्षे तु तदन्यत्र तात्पर्य्यं स्यादवान्तरम्" इति। युक्तञ्च विष्णोः सर्वोत्कर्षे महातात्पर्य्यम्। "मोक्षो हि सर्वपुरुषार्थोत्तमः धर्मार्थकामास्त्वनित्याः मोक्ष एव नित्यः तस्मान्नित्यं तदर्थाय यतेत मतिमान्नर" इति भाल्लवेयश्रुतेः। मोक्षश्च विष्णुप्रसादमन्तरेण न लभ्यते। "यस्य प्रसादात् परमा यत्स्वरूपात् तस्मात् संसारान्मुच्यते नावरे सुरानाराधयन्तोऽसौ परमो विचिन्त्यो मुमुक्षुभिः कर्मपाशादमुष्मादिति" नारायणश्रुतिः। "तस्मिन् प्रसन्ने किमिहास्त्यलभ्यं सर्वार्थकामैरलमल्पकास्ते। समाश्रिताद्ब्रह्मतरोरनन्तात् निःसंशयं मुक्तिफलं प्रयातः" इति विष्णुपुराणोक्तेश्च। "प्रसादश्च गुणोत्कर्षज्ञानादेव नाभेदज्ञानादित्युक्तम्। न च तत्त्वमस्यादितादात्म्यव्याकोपः श्रुतितात्पर्य्यापरिज्ञानविजृम्भणात्। "आह नित्यपरक्षोक्षन्तु तच्छब्दो ह्यविशेषतः। त्वंशब्दश्चापरोक्षार्थं तयोरैक्यं कथं भवेत्। आदित्योयूप इतिवत् सादृश्यार्था तु सा श्रुतिरिति"। तथाच परमा श्रुतिः। जीवस्य परमैक्यञ्च बुद्धिसारूप्यमेव वा। एकस्थाननिवासे वा व्यक्तिस्थानमपेक्ष्य वा। न स्वरूपैकता तस्य मुक्तस्यापि विरूपतः। स्वातन्त्र्यपूर्णतेऽल्पत्वपारतन्त्र्ये विरूपता" इति। अथ वा तत्त्वमसीत्यत्र स एवात्मा स्वातन्त्र्यादिगुणोपेत्वतात् अतत्त्वमसि त्वं तन्न भवसि तद्रहितत्वादित्येकत्वमतिशयेन निराकृतम्। तदाह "अतत्त्वमिति वा च्छेदस्तेनैक्यं सुनिराकृतम्" इति। तस्मात् दृष्टान्तनवकेऽपि "स यथा शकुनिः सूत्रेण बद्ध" इत्यादिना भेद एव दृष्टान्ताभिधानाय अयमभेदोपदेश इति तत्त्ववादरहस्यम्। तथाच महोपनिषत् "यथा पक्षी च सूत्रञ्च नानावृक्षरसा यथा। यथा नद्यः समुद्राश्च शुद्धोदलवणे यथा। चारापहार्यौ च यथा यथा पुंविषयावपि। तथा जीवेश्वरौ भिन्नौ सर्वदैव विलक्षणौ। तथापि सूक्ष्मरूपत्वान्न जीवात् परतो हरिः। भेदेन मन्ददृष्टीनां दृश्यते प्रेरकोऽपि सन्। वैलक्षण्यं तयोर्ज्ञात्वा मुच्यते बध्यतेऽन्यथेति। ब्रह्मा शिवः सुराद्याश्च शरीरक्षरणात् क्षराः। लक्ष्मीरक्षरदेहत्वादक्षरातः परो हरिः। स्वातन्त्र्यशक्तिविज्ञानसुखाद्यैरखिलैर्गुणैः। निःसीमत्वेन ते सर्वे तद्वशाः सर्वदेवता" इति। विष्णुं सर्वगुणैः पूर्णं ज्ञात्वा संसारवर्जितः। निर्दुःखानन्दभुग्नित्यं तत्समीपे स मोदते। मुक्तानाञ्चाश्रयो विष्णुरधिकाधिपतिस्तथा। तद्वशा एव ते सर्वे सर्वदैव स ईश्वर" इति च। एकविज्ञानेन सर्वविज्ञानञ्च प्रधानत्वकारणत्वादिना युज्यते न तु सर्वमिथ्यात्वेन। न हि सत्यज्ञानेन मिथ्याज्ञानं सम्भवति यथा प्रधानपुरुषाणां ज्ञानाज्ञानाभ्यां ग्रामो ज्ञातः अज्ञात इत्येवमादिव्यपदेशो दृष्ट एव। यथा च कारणे पितरि ज्ञाते जानात्यस्य पुत्रमिति। अन्यथा "यथा सौम्यैकेन मृत्पिण्डेन विज्ञातेन सर्वं मृण्मयं विज्ञातम्" इत्यत्र एकपिण्डशब्दौ वृथा प्रसज्येयातां मृदा विज्ञातयेत्येतावतैव वाक्यस्य पूर्णत्वात्। न च वाचारम्भणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यमित्येतत् कार्यस्य मिथ्यात्वमाचष्टे इत्येष्टव्यं वाचारम्भणं विकारो यस्य तत् अविकृतं नित्यं नामधेयं मृत्तिकेत्यादिकमित्येतद्वचनं सत्यमिति तथ्यस्य स्वीकारात्। अपरथा नामधेयमेवेति शब्दयोर्वैयर्थ्यं प्रसज्येत। अतो न कुत्रापि जगतो मिथ्यात्वसिद्धिः। किञ्च प्रपञ्चो मिथ्येत्यत्र मिथ्यात्वं तथ्यमतथ्यं वा। प्रथमे सत्याद्वैतभङ्गप्रसङ्गः चरमे प्रपञ्चसत्यत्वापातः। नन्वनित्यत्वं नित्यमनित्यं वा उभयथाप्यनुपपत्तिरित्याक्षेपवदयमपि नित्यसमजातिभेदः स्यात्। तदुक्तं न्यायनिर्वाणवेधसा "नित्यमनित्यभावादनित्यनित्यत्वोपपत्तेर्नित्यसमः" इति। तार्किकरक्षायाञ्च "धर्मस्य तदतद्रूपविकल्पानुपपत्तितः। धर्मिणस्तद्विशिष्टत्वभङ्गो नित्यसमो भवेत्" इति। अस्याः संज्ञायाः उपलक्षणत्वमभिप्रेत्याभिहितं प्रबोधसिद्धौ "अन्वर्थित्वात्तूपरञ्जकधर्मसमेति"। तस्मादसदुत्तरमेतदिति चेत् अशिक्षितत्रासनमेतत् दुष्टत्वमूलानिरूपणात्। तद्द्विविधं साधारणमसाधारणञ्च तत्राद्यं स्वव्याघातकं द्वितीयं त्रिविधं युक्ताङ्गहीनत्वमयुक्ताङ्गाधिकत्वमविषयवृत्तित्वञ्चेति। तत्र साधारणमसम्भावितमेव उक्तस्याक्षेपस्य स्वात्मव्यापनानुपलम्भात्। एवमसाधारणमपि घटस्य नास्तितायां नास्तितोक्तावस्तित्ववत् प्रकृतेऽप्युपपत्तेः। ननु प्रपञ्चस्य मिथ्यात्वमभ्युपेयते नासत्त्वमिति चेत्